

GREGORI, Alfons: *La dimensión política de lo irreal: el componente ideológico en la narrativa fantástica española y catalana*, Poznan: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe UAM, 2015; «Serie Filologia Romanska», 56.

ANTONI MUNNÉ-JORDÀ

Societat catalana de ciència-ficció i fantasia
amunnejorda@gmail.com

Entre juliol i desembre de 1966 Pere Calders, des de les pàgines de *Serra d'Or*, va publicar sis articles sota l'epígraf «L'exploració d'illes conegudes», en resposta a l'assaig de Joaquim Molas *La literatura de postguerra*, editat aquell mateix any dins la col·lecció «Episodis de la Història» de Rafael Dalmau. A grans trets, Calders es queixa que Molas pontifica que els autors de postguerra han construït «una literatura posada orgullosament “fora del temps”, ahistòrica, amb un gust ben determinat pel mite, poc sensible a la dinàmica dels fets», contra la qual Molas propugna «una concepció més dinàmica de la vida i de l'art: l'anomenat Realisme històric». De fet, Calders ja s'hi havia pronunciat uns mesos abans, al número de febrer, sobre el compromís de la literatura fantàstica, amb l'article «Realitat o fantasia?», que explica que «no sempre és possible de rendir testimoniatges o d'explicar la veritat. De vegades subtilment, de vegades amb graponeria, ens van acorralant cap al món dels símbols, i el que sorprèn és que entre nosaltres no hi hagi més cultivadors de la fantasia escrita, més notaris dels somnis». Cinquanta anys després Alfons Gregori, armat d'un aparell teòric impressionant, demostra que Calders tenia raó, i que la literatura fantàstica també és dipositària d'una bona càrrega ideològica i subversiva. Per què, si no, com observa Gregori, seguint Derrida i Monleón, els fundadors del comunisme haurien encapçalat el seu pamflet materialista manllevant els recursos dels contes de fer por?: «Un fantasma recorre Europa...» Qui se'n surti d'arribar a obtenir aquest llibre escrit en castellà i publicat a Polònia i no s'espanti davant les 490 denses i erudites pàgines en quedarà ben convençut.

El volum es divideix en dos grans capítols, un d'exposició teòrica i un de demostració pràctica. Dins el primer capítol, el primer apartat és dedicat a la qüestió de noms i l'esclariment de la terminologia. Potser l'aspecte més remarcable és que Gregori s'inclina per la utilització del terme «preternatural» (amb el prefix posicional que significa «fora de» o «més enllà») en lloc de l'habitual «sobrenatural» (amb el prefix derivat del jeràrquic *supra*, «damunt»), per la connotació religiosa que comporta aquest darrer, en un intent de cercar les més grans precisió i neutralitat possibles en un estudi en què el factor ideològic forma part intrínseca de l'anàlisi textual. L'autor fa un repàs dels diversos tractadistes que s'han ocupat del gènere fantàstic, a partir de l'inevitable Todorov. Ja quan l'anàlitzem advertim un tret de la tesi del llibre, i és que la definició del fantàstic, i fins la constitució mateixa del gènere, té data, evoluciona amb el temps. Així, l'aproximi-

mació estructuralista de Todorov se cenyeix a una època, que ell mateix considera acabada: per a Todorov el gènere fantàstic representava la mala consciència del segle positivista, i a partir de Kafka sorgeix una nova literatura autònoma que ja no es confronta amb la realitat, perquè aquest paper el cobreix la psicoanàlisi. Gregori mostra les visions psicoanalítica i (post)marxista, i els canvis en la noció de realitat i irrealitat, fins als plantejaments actuals, de Bouvet a Roas, que Gregori subscriurà al seu estudi. Al capdavall hem anat veient que el concepte de fantàstic va evolucionant a mesura que ho fa el concepte de realitat, conseqüència del progrés científic que va possibilitant que zones que restaven en la foscor del desconegut vagin formant part de les coses descrites i estudiades.

A la segona part d'aquest inici teòric entrem en la connotació ideològica, també a partir de la constatació que els plantejaments ideològics tenen la servitud del moment en què han estat emesos, i així Gregori arrenca de la superació del prejudici marxista, o més aviat dels marxistes posteriors a l'època de Marx, que la literatura realista (mimètica, en la terminologia de l'estudiós) és la compromesa, i la fantàstica, l'escapistista. Conclou que en el fantàstic modern es produeix una inversió segons la qual el factor preternatural funciona més com a paradigma d'un estat de coses que com l'excepció pertorbadora del fantàstic tradicional. És a dir, si al fantàstic vuitcentista l'horror habitava un castell aïllat, a partir de Kafka i Lovecraft l'horror constitueix tot el sistema envoltant.

Gregori encara dedica un altre apartat teòric a establir el recorregut i el concepte d'ideologia. Així, repassa el terme, ideat per Destutt de Tracy, aristòcrata reconverit en revolucionari, a l'inici del XIX, que la considerava la ciència de les idees. Els marxistes la convertiran en conjunt d'idees per a entendre el món, i Gregori repassa exhaustivament els diversos tractadistes marxistes i renovadors, com Lukács, preponderant en el camp de la teoria literària i que aquí, acompanyat per Manuel Sacristán, va marcar ideològicament els crítics i autors els anys seixanta, amb la seva línia antiavanguardista i reticent al fantàstic. Amb pensadors posteriors l'autor va testimoniant propostes que redimeixen del cul-de-sac de les construccions teòriques cada cop més abstractes del marxisme i alhora de l'abisme de la buidor de significat de la postmodernitat.

Així, tot i que expliquen que a partir de la Il·lustració s'assimila gradualment la idea del predomini del factor racional i queda exclòs tot allò que no encaixa dins l'esquema de la raó, el procés de secularització i racionalització no ha estat tan radical i uniforme: els sediments de creences i postures ideològiques que han funcionat durant segles no es poden esborrar en l'escàs temps de la Modernitat, i per tant no és exacta la gradació cronològica excel·lent de: pensament màgic, pensament religiós i pensament científic. Convé anar alerta amb la veneració de la racionalitat: la incertesa és productiva, però la incredulitat és paralitzadora dels mecanismes crítics. La ciència presenta una idea de racionalitat diferent del racionalisme, entès com a confiança pretensiosa en una raó infal·lible: la racionalitat científica comporta una certa desconfiança en la raó i la confiança en l'experiència.

Gregori encapçala la segona part, l'anàlisi de l'aspecte ideològic d'una tria de textos fantàstics, amb una breu introducció al fantàstic en les literatures espanyola i catalana, de fet sobretot la recepció acadèmica del gènere, que en el cas català centra quasi exclusivament en les introduccions de Víctor Martínez-Gil i d'Emili Olcina a les respectives antologies.

Finalment Gregori analitza ideològicament dinou textos fantàstics, classificats en tres apartats. Dels autors catalans, dins el tema del doble, trobem un text en castellà de Noel Clarasó, «Más allá de la muerte» (1948), que ideològicament classifica dins la «tercera Espanya» en el conflicte guerracivilista, i «O ell, o jo» (1955) de Pere Calders, que també remet al «trauma de la guerra civil». Dins l'apartat dels objectes amb poders preternaturals, a «La veu de Madame Ricard» (1908) de Diego Ruiz interpreta les monedes parlants com a representació de la malignitat del capitalisme dins el pensament marxista, i mostra les fissures de la ideologia de Ruiz respecte del pretès progressisme feminista i cosmopolita; de «L'Imperi, els màgics i la *Strigiles*» (1980, a partir de l'original castellà de 1968) de Joan Perucho, malgrat l'aparença paròdica, n'extreu evidències de conservadorisme i de vocació tradicionalista; a «Només digues si encara m'estimes» (2008) d'Albert Sánchez Piñol estira el fil ideològic fins a interpretar el relat com una presentació de la qüestió del sexe com a assumpte polític, l'al·lusió a la presència de la burgesia catalana en l'explotació colonial i el simbolisme actual de la locució «sortir de l'armari». Finalment, dins altres fenòmens fantàstics, a «Avis misteriosos» (1898) de Joaquim Ruyra troba una concepció ideològica que aplega un catalanisme primordial amb el conservadorisme catòlic, que accepta tant el fantàstic sobrenatural com el positivisme científic; a «Nummius Dexter Optatus, Papa de Roma (308-310)» (1970) de Maria-Aurèlia Capmany, veu una rebel·lió contra el discurs ultracatòlic de l'Espanya franquista que expressa la construcció d'un catalanisme cívic i un ideal racionalista i feminista allunyat de plantejaments extremistes, que Gregori torna a entroncar amb la tercera Espanya; a «M'han florit ametllers a les butxaques» (1970) de Maria-Antònia Oliver, la ideologia esquerranosa de l'autora defensaria l'ecologisme i la solidaritat en un relat al·legòric del fracàs del domini insensat damunt la natura, i «El vol de l'àguila» (1986) de Jaume Fuster, que planteja la vinculació de l'escriptor novell amb la generació de la guerra i de l'exili, expressaria la ideologia esquerrana i catalanista de la generació dels 70. També en una nota Gregori esmenta Pedrolo, no estudiat aquí, i de qui diu que mereixeria un ampli treball a part.

La lliçó de Gregori es podria resumir si fa no fa: no n'hi ha prou de dir que un text fantàstic és aquell que no respon a les lleis de la natura, perquè d'una banda el coneixement d'aquestes lleis evoluciona, però sobretot perquè la ideologia és allò que ens fa de punt de referència a l'hora de valorar què és real i què no ho és, i per tant hauríem de matisar que l'element fantàstic fora aquell que és considerat impossible per un grup social o una comunitat identificables. Amb la seva anàlisi, doncs, Gregori desautoritza els qui han afirmat que en la nostra època postmoderna tant el fantàstic com la ideologia han perdut la raó de ser.

En definitiva, Alfons Gregori ens ofereix un brillant exercici intel·lectual, que fa por que no assoleixi la difusió que mereix. Potser en algun moment algun lector el pot trobar excessiu, perquè l'autor, tant com amb un criteri cronològic, actua per capes conceptuals, sense cap mandra de revisitar textos i autors ja descrits per a trobar-hi matisos nous. És de destacar l'elegància respectuosa amb què expressa els desacords, quan n'hi ha, amb alguns dels teòrics que estudia, o n'evidencia les inconseqüències, quan convé. Potser és excessivament rigorós en l'opinió contra el Noucentisme: un repàs a fons dels catàlegs editorials dels tres primers decennis del segle XX podria col·laborar a matissar la condemna. I, posats a voler-hi fer alguna aportació, gosaríem suggerir que més que les fonts que insinua per al relat de Maria-Antònia Oliver, potser en podríem trobar una arrel en «L'illa engolida» de Llorenç Villalonga, del mateix tema i publicada el mateix 1970.

MASSOT I MUNTANER, Josep: *De València i Mallorca. Escrits seleccionats*, edició a càrrec de Vicent Simbor Roig, València: Publicacions de la Universitat de València, 2017; «Honoris Causa», 29.

AUGUST BOVER I FONT

Universitat de Barcelona - Institut d'Estudis Catalans

bover@ub.edu

El dia 15 d'abril de 2016, la Universitat de València investí Josep Massot i Muntaner com a doctor *honoris causa* i ara li ha dedicat aquest esplèndid volum d'homenatge, editat a cura de Vicent Simbor Roig, que fou el seu padrí en l'acte d'investidura. El llibre s'estructura en tres seccions, la primera de les quals està dedicada als discursos pronunciats en l'acte d'investidura. S'inicia, és clar, amb la *laudatio* acadèmica a càrrec del doctor Simbor, que evoca els seus temps d'estudiant a la Universitat de Barcelona, en què fou alumne d'un jove pare Massot, per passar a fer un repàs biobibliogràfic de l'homenatjat, des de la seva etapa de formació fins a l'esponerós i impressionant present de la seva obra intel·lectual, a través de la qual guia el lector pels diferents camps d'interès de l'autor, tal com demana el gènere. En la *lectio*, el doctor Massot, després de recordar la seva primera visita a València, de la mà dels seus amics Joan Fuster i Enric Llobregat, explica la seva tria del tema: *L'Obra del Cançoner Popular i les terres valencianes*. Fa un resum de la vida del mecenes d'aquest gran projecte, Rafael Patxot i Jubert, i explica com, finalment, la família Patxot feu arribar els documents, fins llavors conservats entre Barcelona i Suïssa des de la guerra civil, a l'Abadia de Montserrat. I exposa detalladament la contribució valenciana des de la preparació del projecte i al llarg del seu desenvolupament, en una nova i excel·lent lliçó magistral. Aquesta primera secció es clou, com és lògic, amb les paraules de l'excel·lentíssim